порносайтов, сайтов недвижимости, компьютеров, смартфонов или бытовой техники.

Здесь мы имеем классический пример ситуации, когда мышление определяет бытие.

11

Итак, имеем явление, которое могли бы с полной серьезностью назвать «Хомо гугл-сапиенс». Эта метафора вызывается самой жизнью, ибо в таких индивидах происходят достаточно глубинные изменения человеческой природы. И эти изменения происходят не только в мышлении, но и в бытии, в поступках и в отношениях.

Пока таких людей среди нас сравнительно мало – в сознании и бессознательном еще звучит эхо доинтернетной культуры и цивилизации, в которой творчество было высшей ценностью, еще полны сил те, кто видит в творчестве и сотворческом диалоге смысл существования.

Но гугл-мыслящих становится все больше.

Чем закончится встреча «Хомо сапиенс» и «Хомо гугл-сапиенс»?..

КРИЛОВА Світлана Анатоліївна,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософської антропології
НПУ імені М.П. Драгоманова

ІПОСТАСІ ЛЮБОВІ ТА ПРОБЛЕМА ТЕОРЕТИЧНОГО І ПРАКТИЧНОГО СИНТЕЗУ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ, ПСИХОАНАЛІЗУ І АРТ-ТЕРАПІЇ

Рух від теорії до практики в сучасному соціогуманітарному знанні посткомуністичних країн відбувається через подолання постійного переходу цього знання в ідеологію, і, відповідно, через вихід за межі соціоцентризму до людиноцентризму. Самореалізована людська особистість, вільний представник громадянського суспільства, стає головним суб'єктом, що сприймає результати цього знання.

Це з необхідністю зумовлює поєднання філософської антропології, психоаналізу та арт-терапії – як теорії і практики розвитку людини, актуалізації

її особистості.

Глибинним критерієм та результатом єднання філософської антропології, психоаналізу та арт-терапії в сучасній культурі може бути цілісність людини і пов'язана з нею внутрішня краса – краса вчинків і відносин. Проте що зумовлює реальність набуття цілісності і внутрішньої краси в людському бутті? Це питання пов'язане ще з одним. Який феномен, окрім цілісності, може сприяти теоретичному і практичному синтезу філософської антропології, психоаналізу та арт-терапії?

Вважаю, що таким феноменом є любов у всій різноманітності її проявів в культурі та іпостасей в людському бутті. Саме любов дарує людині цілісність і красу відносин та вчинків, а тому саме любов може бути названа тим феноменом (концептом і екзистенціалом), який здатний актуалізувати як теоретичний, так і практичний синтез філософської антропології, психоаналізу і арт-терапії.

Аналізуючи вживання слова «любов», нескладно побачити, що воно дуже багатозначне. Можна займатися любов'ю, можна любити морозиво, при цьому можна любити людину, Батьківщину, Бога. У перших двох випадках (заняття любов'ю і любов до морозива) дієслово «любити» поєднується з дієсловом «подобатися», здобуваючи грайливо-іронічний чи байдуже-утилітарний зміст.

Коли ж ми говоримо про любов до людини, Батьківщини, Бога, мова йде про прояви любові як краси відносин в істинному сенсі цього слова. Хотілося б зупинитися саме на таких проявах любові, які умовно можна назвати вищими. Вони вельми різноманітні. Можлива любов не тільки до людини, але і до людства, і це щось інше, ніж любов до Батьківщини або любов Бога. Є також любов до природи, вона не вичерпується лише байдуже-утилітарним змістом. Нарешті є еротична любов, яку більшість людей ототожнює з любов'ю як красою відносин взагалі.

Чи є еротична любов простим різновидом любові до людини? Любов до людини в християнській культурі зазвичай розуміють як «любов до ближнього». А це зовсім інше, ніж любов до чоловіка чи жінки, яка наповнена такою силою і пристрастю, що складає для багатьох сенс існування. Таким чином, можна констатувати, що вищі прояви любові самі досить суперечливі; виникає необхідність якось класифікувати їх.

Виходячи з того, що в сучасному світі саме еротична любов найчастіше ототожнюється з любов'ю як такою, «прояви любові доцільно класифікувати, виходячи саме з еротичної її іпостасі» [4, с. 226]. Якщо враховувати, що саме еротична любов породжує життя кожного з нас, то не буде перебільшенням сказати, що всі інші форми любові фокусуються в ній та породжується нею.

Розгорнемо класифікацію любові на любов до себе, еротичну любов, надеротичну любов, вже запропоновану нами [4, с. 226], пов'язуючи її з феноменом краси відносин. У дану класифікацію потрапляють усі прояви любові, що виходять за межі слова «подобатися» і можуть бути названі піднесеними або вищими.

Справжня любов до себе – це один з піднесених проявів любові, який не має нічого спільного з егоїзмом та нарцисизмом. Справжня любов до себе протилежна і першому, і другому, це зростання і накопичення знань і почуттів, що дає можливість не тільки брати, але й віддавати, це спрямованість до нових обріїв самого себе. Це з необхідністю породжує таку відкритість світу, яка дозволяє знайти свою кохану людину, неповторну «половинку», з якою можна створити нову цілісність буття, а отже, любов до себе є дійсною можливістю набуття краси відносин у парі.

Але чи не може любов до себе замикати особистість на собі, призводячи до аутизму і небажання шукати собі пару? Іншими словами: чи не може бути любов до себе запереченням еротичної любові? Так, якщо вона виростає на основі жалості до себе, що викликає до життя і нарцисизм, і егоїзм. Ні, якщо вона стає творчістю самого себе, самотворенням, основаним на творчості в одному з професійних вимірів людського буття. Очевидно, що еротична любов більш відкрита й універсальна, ніж любов до себе, однак вона може виникнути лише на основі любові до себе. Людина, що не полюбила себе, ще не здатна до такої особистісної напруги, як любов до Іншого.

У вищих своїх проявах еротична любов виступає як любов-цілісність або андрогінізм. Ця цілісність «стає дійсністю не просто як статевотілесне об'єднання, а як співтворчість чоловіка і жінки» [4, с. 227]. Головним в еротичній любові є те, що дві людини з'єднуються в цілісність, що не заперечує, а підсилює неповторність і унікальність кожної з них.

Надеротична любов є з'єднання любові до себе й еротичної любові. Надеротична любов виходить за межі замкненості «егоїзму люблячої пари, відкриваючи цілісності двох безодню навколишнього світу» [4, с. 227], створюючи надеротичну цілісність краси відносин у любові. В цьому плані показовими є слова О.Ф. Лосєва: «Істинний Ерос... з'єднує спочатку дві душі, а потім все людство для всесвітньої всеєдності...» [6, с. 207]. І разом з тим, вона зберігає любов до себе як особистісний ріст кожної людини, що не припиняється.

Тому в надеротичній любові відбувається вихід за межі інтересів і цінностей і власної особистості, і люблячої пари особистостей. Але це не відкидання цих інтересів і цінностей, а збереження їх у системі нових і вищих

інтересів. Надеротична любов вбирає в себе всі попередні прояви любові: в ній міститься любов і до своєї особистості, і до близької людини, своєї «половини», і до інших людей, і до світу в цілому, і до тієї споконвічної основи світу, що зветься Абсолют. Надеротична любов наповнюється глибинною цілісністю, вона стає феноменом не лише екзистенціально-особистісного та екзистенціально-комунікативного, а й соціального буття. Не можна не погодитися з В. Малаховим, який зазначає: «Цілісність породжуваного любов'ю буття базується саме на граничній повноті розгортання відносин між Я і Ти в усій притаманній їм свободі й відкритості. Ця цілісність не здатна бути нічим іншим, як світом, котрий огортає люблячих, і разом з тим вона залишається окремим буттям у цьому світі – окремою щільно зчепленою молекулою досконалого людського спілкування» [8].

Надеротична любов у контексті заявленого нами підходу соціальної метаантропології може бути названа феноменом метаграничного буття. В цьому плані можна пов'язати концепт надеротичної любові з категоріями «трансцендування» та «трансценденція». Дійсно, надеротична любов, вбираючи у себе всі попередні типи любові, «може трансцендувати людину та людство у нову якість, яку російська класична філософська думка означила як Боголюдство. Це людство, що не має статі як розриву та ворожнечі, а має стать як передумову єднання, передумову цілісності» [4, с. 228]. Надеротична любов дарує відчуття цілісності не тільки себе й і не тільки зі своєю еротичною «половиною», а й зі всім сущим. Це позбавляє люблячу пару-сім'ю від фундаментальної самотності у бутті – тої самотності, що може знищити глибинні основи еротичного, а тому краса відносин в такій любові знаходиться вже за межами трагічності. «Вихід любові у над-еротичний вимір дарує люблячій парі дійсну свободу творення Вічності у світі культури та власної екзистенції, їх буття розкривається назустріч вселюдському, все-космічному та божественному буттю, як буттю іманентному, інтимно-власному» [4, с. 228].

М. Бердяєв прекрасно виразив поліфонічну природу такої любові: «Любов є ствердження обличчя коханого у Вічності та Бозі, тобто ствердження буття. Але любов до Бога невід'ємна від любові до ближнього, любові до Божественного творіння. Християнство і є розкриття боголюдської любові. Мене рятує... не тільки любов до Бога, але й любов до людини. Любов до близьких, до братів, справи любові входять у шлях мого спасіння, мого перетворення. До шляху мого спасіння входить любов до тварин та рослин, до кожної билиночки, до каменів, до рік та морів, до гір та полів. Цим рятуюся і я, рятується і весь світ, досягається просвітлення... Лише духовно-душевна любов, в якій душа перетворюється в дусі, є любов жива, боголюдська» [2, с. 114].

Людська єдність досягає максимальної наповненості та відкритості саме у надеротичній любові. Це вже співтворення не просто однієї особистості, і навіть не просто люблячої пари особистостей, що з'єдналися у вільну цілісність спільним творенням. Надеротична любов розкриває цілісність людського буття як реальність співтворення, що з'єднує все особистісне у світі.

Проте як вийти до надеротичної любові? Чи можна досягнути її, минаючи еротичну, про що говорить нам досвід ортодоксального християнства, передусім православ'я та католицизму?

Для відповіді на поставлене вище питання, доречно звернутися до класифікації любові, яка виникла в надрах буття античної людини і античного полісу: «філія», «сторге», «ерос» та «агапе». Перше зазвичай асоціюється з пориванням до якоїсь якості або чесноти, «сторге» виражає родинну любов, подеколи лише материнську, «ерос» – родинне єднання чоловіка та жінки і взагалі творче начало в бутті, «агапе» – братерська духовна любов навіть до ворогів, яка найбільшою мірою співвідноситься з поняттям «християнська любов».

На перший погляд здається, що і «філія», і «сторге», і «агапе» можуть бути означені як надеротична любов в різних її вимірах. Так це чи ні, спробуємо прояснити, звернувшись до більш детального аналізу цих категорій античної культури і, одночасно, наскрізних екзистенціалів людського буття.

Поняття «філія» цікаво досліджує Арістотель в «Нікомаховій етиці».З одного боку, для нього філія – це потяг, що творить морально прекрасне, а з іншого, – він показує залежність філії від користі та задоволення, розділяючи на цій основі різновиди дружби. Ця моральна амбівалентність поняття «філія» відображена в сучасній культурі у означенні низки явищ, в яких описується ірраціональна, почасти аморальна пристрасть за допомогою слова «філія»: зоофілія, герантофілія, некрофілія тощо. Звісно, поняття «філія» присутнє в такому слові як філософія, і тут воно означає піднесений потяг, проте ця піднесеність зумовлюється об'єктом потягу – мудрістю.

Любов-сторге деякі автори співвідносять з материнською любов'ю. В ній, на думку сучасної української дослідниці В. Жулай, є передусім почуття безпеки. Дослідниця зазначає, що переживання безпеки у стосунках повсякчас повертає «людину до першого досвіду любові – безтурботного дитинства, яке могла створити лише материнська любов. У цьому почутті безпеки досягається така повнота любові, в якій вона доповнюється властивістю «сторге», яку давньогрецька філософія визначала як окрему материнську любов» [3, с. 64]. Суттєвим означенням «сторге» є те, що любов є безумовною, абсолютно розділеною і взаємною. Тому «безпека стає наслідком довіри свого почуття

іншому та підтвердження його взаємністю» [3, с. 64]. Проте в даному дослідженні ми будемо притримуватися тієї думки, що «любов-сторге» є більш широке поняття і означає не лише материнську, а взагалі родинну любов – між батьками та дітьми, між братами та сестрами тощо. Дійсно, якщо під «сторге» ми будемо розуміти лише материнську любов, то як бути з усіма іншими проявами любові в родині? Інша справа, можна погодитися з тим, що материнська любов є осереддям і першоджерелом родинної любові.

Поняття «агапе», так само як «філія», «сторге» і «ерос», має давньогрецьке походження, «але починає широко вживатися лише в грецьких перекладах біблейських текстів» [3, с. 64]. У цьому контексті цілком можна погодитися з Р.Г. Апресяном, що «агапе – це любов до Бога, чи любов-благоговіння та любов до ближнього чи любов-турбота. Це – любов-самозаперечення, самопожертва… Також і любов до ворогів позначається словом «агапе»… Цим же словом означалися братерські трапези перших християн» [1, с. 50].

Цікаво, що деякі автори називають «агапе» ту еротичну любов, яка піднімається над пристрастю і стає жертовною. Так, Н.О. Лосський в роботі «Умови абсолютного добра» зазначає, що в «агапе» «індивідуальна особистісна любов цілковито охоплює кохану людину разом з її недоліками, вона ще більш загострюється і стає жертовною» [7, с. 185].

На основі сказанного, можна зробити висновки, що як «філія», так і «сторге» і «агапе» можуть бути вимірами надеротичної любові. Проте безумовним виміром надеротичної любові можна назвати лише любов-агапе, тоді як любов-філія і любов-сторге лише умовно можуть бути названі вимірами надеротичної любові. І «філія», і «сторге» можуть бути лише пристрастю і свавіллям, що робить їх не надеротичною, а перед-еротичною любов'ю, більш того, манією.

Означивши надеротичну любов передусім як «агапе», ми можемо зробити такий попередній висновок: любов-агапе, яка має суспільне значення і виходить за межі люблячої пари та сім'ї, в своїх дійсних формах може будуватися лише на розвинутій любові-еросі, без якої може набувати інфантильного характеру, трансформуючись до «філії» або «сторге», що достатньо часто мають «сліпий», точніше, засліплюючий характер.

Поняття «агапе» на відміну від еросу, філії та сторге можна пов'язати з поняттям «конструктивна любов до себе». Без «агапе» любов до себе може обернутися на нарцисизм (любов-ерос до себе) або егоїзм (любов-сторге або любов-філія до себе).

Отже, ми усвідомили, що надеротична любов постає передусім у формі «агапе». І знову повертаємося до питання: чи можлива надеротична любов без

еротичної, поза нею?

Спочатку спробуємо відповісти на протилежне питання: наскільки важливою є любов-ерос без любові-агапе? Вище ми вже побачили, що передумовою еротичної любові є любов до себе; виходячи з того, що любов до себе є саме любов-агапе, ми можемо припустити, що агапе є принциповою умовою справжності еросу. Більше того, якщо еротичну любов ми будемо вважати як відкритість пари і світу, то і тут вона з'єднується з агапе.

Проте і любов-ерос є передумовою справжності, а не ілюзорності любові-агапе. Любов-ерос як співтворча цілісність двох є необхідним етапом розвитку людини, яка веде до справжньої любові-агапе – до ближніх, країни, світу, всього сущого, любові-агапе, яка є вільною від групового егоїзму. Без єдності з любов'ю-еросом, любов-агапе може ставати релігійним фанатизмом, який лише підсилює ворожнечу зі світом, або расизмом, який, по суті, є переродженням любові-агапе в етно-егоїстичну любов-сторге в занадто широкому антропо-соціальному просторі, і в своїх найбільш завершених формах стає фашизмом. Більше того, без любові-еросу любов-агапе, перероджуючись і деформуючись, часто призводить до єднання релігійного фанатизму і расизму, що повсякчас породжує глибинну соціальну ворожнечу і руйнує саму можливість соціального партнерства, без якого не може існувати відкрите, демократичне суспільство.

Чому так відбувається? Достатньо часто причиною спотворення агапе в фанатизмі, расизмі, ксенофобії є інфантильність особистості, яка не знає досвіду любові-еросу. Звісно, як ми побачили вище, сама любов-ерос повинна бути вільною від інфантильних і деструктивних проявів, єднаючись з агапе. Тому в людському бутті дуже важливою є діалектика єдності еросу та агапе, які у своєму поєднанні породжують любов-цілісність у самому широкому сенсі слова. Це і є та цілісність любові, яка актуалізує красу відносин, що повсякчас спасає людство від самознищення на всіх етапах історії.

Діалектика еросу та агапе в бутті особистості і суспільства означає їх єдність у будь-якому вияві краси відносин. Але при цьому ми повинні констатувати, що в людському бутті є окремо любов-ерос, еротична любов, між чоловіком та жінкою, яка створює сім'ю та нове життя, і любов-агапе, що розгортається в більш широкому соціальному просторі – на рівні всього суспільства. Ця соціальна любов-агапе зумовлена особистостями, які мають досвід справжньої еротичної любові, але не зводиться лише до еротичної любові.

Таким чином, при всій єдності любові-еросу і любові-агапе, вони є окремими реальностями. Цілісність любові-еросу веде до краси відносин в парі – цілісної сім'ї, цілісність любові-агапе веде до краси відносин в суспільстві,

що породжує соціальне партнерство.

Тут ми знову приходимо до ідеї, що в бутті особистості любов-ерос, яка породжує красу відносин у парі та сім'ї, є первинною по відношенню до любові-агапе, яка породжує красу відносин у суспільстві. В результаті маємо парадоксальне припущення, що справжнє соціальне партнерство (і відносини Учителя і учня, і дружба, і службові відносини) у своїх конструктивних формах, які передбачають красу відносин, можливе лише завдяки досвіду цілісної любові-еросу, яка створює повноцінну особистість, а отже, цілісну сім'ю.

Розгортаючи і доводячи цю гіпотезу, ми спочатку розглянемо красу відносин в контексті любов-еросу, а вже на цій основі проаналізуємо красу відносин в контексті любові як агапе, досліджуючи феномен соціального партнерства, який є надзвичайно актуальним. Адже дистрофія соціального партнерства веде до нерозвинутості громадянського суспільства і деформації демократичних процесів в Україні, що в свою чергу постійно викликає до життя потворні відносини у суспільстві.

У результаті подальша логіка дослідження передбачає аналіз краси відносин передусім на основі еросу та агапе. Чи залишаємо ми без розгляду такі виміри любові, як «філія» та «сторге»? Ні, бо вони, по-перше, будуть досліджені в контексті «агапе» і «сторге», а по-друге, саме ерос і агапе, входячи в їх екзистенціальну тканину, роблять їх конструктивними, звільняючи від потворних і перверзійних форм.

Любов з великої літери та любов, яка постійно породжує красу відносин між людьми, є виразом складної діалектичної єдності любові-еросу і любові-агапе в бутті особистості, сім'ї та суспільства. При цьому, як ми побачили вище, в особистісному та суспільному бутті повинна домінувати любов-агапе і перетворена нею любов-філія, в бутті сім'ї – любов-ерос, яка перетворює любов-сторге. Отже, діалектика єдності любові-агапе та любові-еросу є достатньо складною, включаючи в себе і любов-сторге, і любов-філію. Справжня краса відносин цілісної любові передбачає єднання всіх чотирьох вимірів любові, проте саме любов-ерос і любов-агапе є головними елементами в ній, принаймні для сучасного людства.

Саме це і робить любов тим екзистенціалом людського буття, «який окреслює найглибше відчуття повноти особистісного буття і переживання цілісності у з'єднанні з іншою особистістю та світом» [5, с. 348], а тому любов постає як екзистенціалом, так і категорією куультури, що може актуалізувати як теоретичний, так і практичний виміри синтезу філософської антропології, психоаналізу і арт-терапії.

Список літератури:

1. Апресян Р.Г. Агапе // Новая философская энциклопедия в 4 т. – Т. 1. / Р.Г. Апресян. – М.: Мысль, 2001. – С. 50.
2. Бердяев Н.А. Спасение и творчество // Эрос и личность. Философия пола и любви / Н.А. Бердяев. – М.: Прометей, 1989. – С. 113–116.
3. Жулай В.І. Любов як соціальна цінність особистості в суспільних відносинах: дис: ... кандидата філософ. наук: 09.00.03 / В.І. Жулай. – К., 2004. – 186 с.
4. Крилова С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз) / С. Крилова. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. – 344 с.
5. Крилова С. Любов // Філософський енциклопедичний словник / С. Крилова. – К.: Абрис, 2002. – С. 348–349.
6. Лосев А.Ф. Эрос у Платона // Бытие. Имя. Космос / А.Ф. Лосев. – М.: Мысль, 1993. – 958 с.
7. Лосский Н.О. Условие абсолютного добра / Н.О. Лосский. – М.: Политиздат, 1991. – 368 с.
8. Малахов В.А. Культура и человеческая целостность / В.А. Малахов. – К.: Наукова думка, 1984. – 264 с.

ШАШКОВА Людмила Олексіївна,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри теоретичної і практичної філософії
КНУ імені Тараса Шевченка

SCIENCE ART (НАУКОВЕ МИСТЕЦТВО) ЯК СУЧАСНІ ПРАКТИКИ НАУКИ І МИСТЕЦТВА

Проблематика стосунку науки і мистецтва в контексті новітній технологій дозволяє окреслити формування нових тенденцій і стратегій у цій царині. Ще у середині XX століття наука і мистецтво розглядалися в межах концепції «двох культур». Але ситуація швидко змінилася з появою комп'ютерних технологій, а конкретніше – комп'ютерного мистецтва. Процес трансформації художників у програмістів, а програмістів – у художників, підштовхнув до поглиблення процесу інтеграції науки і мистецтва, що набув динамічного розвитку наприкінці XX – початку XXI століття.